

Paremmiin sanoen

»Katselin Elinin vaatteita ja *havuja nurkassa*.» (V. 1986 ilmestyneestä etevän suomalaisen kirjailijan romaanista.)

»Tuskin kannattaa *pohdiskella* enää *tapahtumaa Färsearilla*.» (V. 1991 julkaistusta suomenruotsalaisen kaunokirjallisen teoksen suomennoksesta, tottuneen kääntäjän käsialaa.)

Tämäntapaisista paikallissija-attribuuteista on vuosikymmenien mittaan ollut lehdesämme paljon puhetta. Vielä taannoin ne olivat erällä hyväkielisilläkin kirjailijoilla (esim. Mika Waltarilla) samantapaisena maneerina kuin polvea tai paria aiemmin »siltoin huomasi-hän»-tyyppinen käänteinen sanajärjestys (joka oli melkein sääntönä esim. Juhani Aholla ja tavallinen monilla nuoremmillakin). On ehkä aihetta taas kerran todeta, että ne ovat käännöskieltä tai käännöskielen vaikutusta, kirjallista säilyä, joka on suomalaiselle puhekielelle vierasta samaan tapaan kuin tuo koneellinen käänteisjärjestyskin. Kiintoisaa on, että myös tässä on perimmältään kysymys sanajärjestysrikkeestä: attribuutti ei ole suomessa normaalisti pääsanansa jäljessä vaan edellä. Keskustelua eräistä

poikkeuksista ks. esim. Vir. 1956 s. 88–90, 288–293, 1981 s. 399

Puhekielessä tavanomaisin ilmaisukeino olisi äskeisissä lauseissa demonstratiivipronominin + paikkaa ilmaisevan demonstratiivin käyttö seuraavaan tapaan: katselin *niitä havuja siellä nurkassa*; tuskin kannattaa pohdiskella *sitä tapahtumaa siellä Färsearilla*. Vrt. *katselapas tuota tuossa tai se siellä on paras*, joissa juuri demonstratiivisen aineksen toistuma mahdollistaa »attribuutti»-rakenteen, oikeammin eräänlaisen appositioilmauksen. (Pronominihan ei voi saada aitoa attribuuttia, eikä adverbi toisaalta voi yleensä esiintyä attribuuttina; ei voi sanoa *kaunis se on paras* eikä *lamppu siellä on paras*, vaikka *se (kaunis) lamppu siellä on paras* käy hyvin.)

Tätä puhekielelle ominaista, hyvin deiktistä keinoa ei kirjakielessä tosin yleensä käytetä, paitsi juuri puhekielisen sävyn aikaansaamiseksi. Mutta tavanomaisia puheessa ovat myös tällaiset lyhyet partisiippiattribuutin sisältävät rakenteet: katselin **nurkassa olevia** (t. **viruvia** tms.) **havuja**, tuskin kannattaa enää pohdiskella **Färsearilla sattunutta tapahtumaa**. Voisi tietysti sanoa myös: **Färsearten tapahtumaa**. Nämä rakenteet sopivat alkupuolen sitaatteihinkin. Kaikissa niissä täyttyy suomen pääsääntö: attribuutti on pääsanansa edellä.

*

»Unessakin hän oli tiennyt, että *silmät seinässä katselivat* juuri häntä, etsivät häntä.» (Samasta romaanista kuin edellisen tähdenvälin ensimmäinen esimerkki.)

»*Katso tärkeitä tiedotusta ja sopimusehtoja takakannessa*.» (Kotimaisen lentoyhtiön matkalippuvihkosta 1991.)

Auttamattomasti käännöskielen makuista suomea nämäkin. Voitaisiin taas viljellä partisiippiattribuuttia: että **seinässä olevat** (tai **seinästä näkyvät**) **silmät** katselivat juuri häntä; **Katso takakannessa olevaa** (tai **takakanteen painettua**) tärkeää **tiedotusta** ja sopimusehtoja. Näissä esimerkeissä attribuutti on tosin lauseen

Kielemme käytäntö

sisällön kärsimättä muutettavissa adverbialiksikin, ja siten lauseet saadaan lyhyesti seuraavaan asuun: että **silmät katselivat seinästä** juuri häntä; **katso takakannesta tärkeää tiedotusta** ja sopimusehtoja. — Jälkimmäistä esimerkkiä parantaa myös sanajärjestyksen vaihdos. Lauseen uusi tietoaines, sen painava reemaosa *tärkeää tiedotusta ja sopimusehtoja*, tähdentyy paremmin, jos valmisteleva adverbialiaali *takakannesta* käy sen edellä eikä jäljessä.

*

»Kukin geeni sijaitsee tarkoin *määrätys-sä* perintöaineksen eli DNA-juosteen kohdassa kuin helmet nauhassa.» (Tietosanakirjan tekstiä vuodelta 1991.)

Kukaan ei ole noita DNA-juosteen kohtia määrännyt; passiivin partisiippi on paikallaan yhtä vähän kuin jos puhuttaisiin vaikka »määrättyjen tähtien valovoimasta». Tällaisen »määrätyn» sijalle sopii useimmiten *tietty* (»tiettyjen tähtien») tai yhdyssanan alkuosana oleva *määrä-* (»määräsuunnassa», miksei myös »määrätähtien»), mutta joskus voi paremminkin käyttää adjektiivia *määräinen*, joka on kieliopista tullut tutuksi epämääräisen vastakohtana, merkityksessä 'definiittinen'. Kielenvaalintaharastuksesta tunnettu biologimme akateemikko Esko Suomalainen kirjoitti jo v. 1968 näin: »Se [geenien kartoituksen keksiminen] muutti abstraktisen geenikäsitteen konkreettiseksi osoittamalla, että geeni on paikallisesti *määräinen* ja tarkkarajainen kromosominosa.» (Vrt. Vir. 1969 s. 102.) Sukupolvea myöhempi saman asian versio on tiedoiltaan kai 90-luvun tasalla, mutta kieliasultaan se on vanhoillisempi kuin tuo Suomalaisen sanoitus. Paremmin: Kukin geeni sijaitsee tarkoin **määräisessä** perintöaineksen eli DNA-juosteen kohdassa.

*

»Yhteiskunnallinen toiminta hakee kompensatiota heikkeneviin juuriinsa *median* maailmasta. Puoluejohtajien merkitys korostuu. Heille on yhä tärkeämpää ei vain olla *median* käytettävissä,

ei vain osata siinä esiintyä vaan myös osata käsitellä ja suorastaan manipuloida *mediaa*.» (Kulttuuripoliittisessa aikakauslehdessä esiintyvän lehti- ja televisiomiehen puheenvuorosta 1991.)

»*Tiedotusvälineet* muodostavat aika kieron peilin. Onhan toimittajakunta ammattiarvostuksissaan, yhteiskunnallisen ja jopa poliittisen näkemyksensä mukaisesti sangen yhtenäinen ryhmä.» (Saman puheenvuoron seuraavasta kappaleesta.)

Oppisana *media* on edellä kerrankin latinanmukaisessa ja kansainvälisesti tavallisimmassa käytössään: monikollisessa (tai paremmin kollektiivisessä) merkityksessä 'viestintävälineet'. Tavallisestihan se suomessa pyrkii solahtelemaan yksikölliseen merkitykseen, niin että vaikkapa sanomalehti tai yksi sen numerokin on »media». Monesti se pyrkii myös ääntymään kirjoitustavan ja latinan vastaisesti pitkävokaalisena: puhutaan »meedioiden» välittämistä tiedoista, niin että on vaikea arvioida, liikutaanko spiritismin vai nykyaikaisen sähköviestinnän maailmassa.

Paras olisi sanoutua tästä tempoilevasta sanasta kokonaan irti. Usein sen vastineena näkee jälkimmäisen lainauksen tapaan käytettävän *tiedotusvälinettä*. Tämä vastine on paitsi pitkä myös merkitykseltään harhauttava; se on perua vuosikymmenien takaiselta ajalta, jolloin *kommunikaatio* ja *informaatio* jouduttiin suomentamaan yhdellä ja samalla sanalla. Informaatiota (tiedotusta) on tunnetusti vain osa sanomalehden, saati radiotai TV-ohjelman sisällöstä. Jorma Toivaisen jo v. 1966 ehdottama *viestin* on se sana, joka parhaiten korvaa sekä »median» että »tiedotusvälineen». Äskeiseen puheenvuoroon sovitettuna: puoluejohtajille on yhä tärkeämpää myös osata käsitellä ja suorastaan manipuloida **viestimiä**; **Viestimet** muodostavat aika kieron peilin. Mieluummin viestimiä kuin »medioita» ovat myös mainosvälineet, ja »mediatapahtumiakin» voisi vaihteeksi sanoa *viestintapahtumiksi*.

*

»Uudet lait vaikuttavat hitaasti perinteisiin menettelytapoihin ja *käytäntöihin*.» (Helsingiläislehden pääkirjoituksesta 1990.)

»Miten *hoitokäytäntöjä* voitaisiin parantaa potilasta kokonaisvaltaisemmin huomioon ottavaksi?» (Samoin, 1991.)

»Toivottavasti *ammattikäytännöissä* osataan ottaa hyödyksi sarjassa esiin tuleva palaute.» (Lehtihaastattelusta 1991.)

Suomessa on ilmeinen puute sanoista, jotka merkitsisivät 'käytössä olevaa menettelytapaa'. Vanhastaan ei ole ollut oikeastaan muuta kuin itse laajamerkityksinen *tapa*. Ruotsi tuntee 'tapaa' merkitsevän *sätt*-sanana lisäksi kokonaisen sikermän vähän erivivahteisia sanoja: *sed, sedvänja, bruk, hävd, praxis, kuty, konvention ja rutin*. Samalla lailla englannissa täydentävät *manner-* (ja *way-*) sanan merkitysalaan ainakin *habit, custom, usage, practice, convention ja routine*. Edelle lainatuissa esimerkeissä on kai koetettu korjata tätä suomen puutosta, kun »menettelytavan» rinnalle ja sijaankin on otettu *käytäntö*. Näin on kuitenkin jouduttu ojasta allikkoon. *Käytäntö* on vanhastaan merkinnyt yhtäältä 'elävää elämää, todellisuutta', toisaalta 'käytössä olevien menettelytapojen kokonaisuutta': 1) *soveltaa teoriaa käytäntöön*; 2) *tavanomaisen kokouskäytännön mukaan, noudatti yleistä käytäntöä*. Esimerkiksi kokouskäytäntö koostuu lukuisista totunnaisista menettelytavoista.

Jo näistä merkityksistä seuraa, ettei *käytäntö*-sanaa voi hevin käyttää monikossa. Nykysuomen sanakirjan ja Suomen kielen perussanakirjan esimerkistöissä (NS:ssa yli 40 esimerkkiä, PS:ssa kymmenkunta) ei tästä sanasta ole ainoakaan monikkotapausta.

Erillisen 'menettelytavan' merkitykseen ilmaantuinkin nelikymmenluvulla parempi sana *käytänne*, luultavasti Hannes Tepon sepittämänä (ks. Vir. 1949 s. 169). Se sopii haitatta myös monikkoon aivan kuten sana *perinne*, jonka läheinen merkityssukulainen se on. Myöhemmin *käytänne* on saanut sen verran viljelijöitä, että on päässyt Nykysuomen sanakir-

jan täydennyksiin ja Perussanakirjaan. Lehtikielen esimerkit kohennettuina: Uudet lait vaikuttavat hitaasti perinnäisiin [tässä selvempi kuin »perinteisiin!»] menettelytapoihin ja *käytänteisiin*; Miten *hoitokäytänteitä* voitaisiin parantaa?; Toivottavasti *ammattikäytänteissä* osataan ottaa hyödyksi — — palaute.

*

»Näin Suomesta tehtiin autonominen suuriruhtinaskunta, *personaaliunionilla* Venäjään liitettynä sellaisin muodoin, että kasvaminen itsenäisyyteen kypsäksi kansaksi kävi mahdolliseksi.» (Aikakauslehtiartikkelista 1991.)

Kursivoitu termi elää liikuttavan virkeänä yhä 1990-luvun valtio-opillisessa ja historiatieteellisessä kirjallisuudessa. Aikoinaan ei edes Nykysuomen sanakirja tohtinut sitä hylkiä, vaikka kirjallisuudessa oli kyllä viljelty sujuvampiakin asuja. Miltä kuulostaisi, jos kieliopin persoonapronomineja ja verbin persoonataivutusta ruvettaisiin sanomaan »personaalipronominiksi» ja »personaalitai-vutukseksi»? Entä jos henkilöpuheltu ja henkilötiedot vaihtuisivat »personaali-puheluiksi» ja »personaalitiedoiksi» (engl. personal call, personal data)? Olisi aika luopua »personaaliunionista»; se kuuluu samaan valittujen muinaismuistojen luokkaan kuin henkilörasitteen lakikielinen nimitys »personaaliservituutti», ja nykykielellä se olisi **persoonauioni** tai **henkilöunioni**.

*

»Bibliographia Studiorum Uralicorum on esipuheen mukaan juhlaulkaisu, jonka alku sijoittui Suomen itsenäisyyden ja *Lokakuun vallankumouksen* 70. juhluvuoteen.» (Kielitieteellisestä julkaisusta 1991.)

Läntisen (englannin) vai itäisen (venäjän) oikeinkirjoituksen vaikutusta? Bolševikkien luoman säännön mukaan on venäjässä kirjoitettu kahteen ensimmäiseen sanaan iso alkukirjain parissa menneisyyden tapahtuman nimessä, joista

Kielemme käytäntö

toinen oli juuri Velikaja Oktjabr'skaja sotsialistišeskaja revolutsija eli »Suuri Lokakuun sosialistinen vallankumous». Jopa pelkkä lokakuun nimi *oktjabr'* kirjoitettiin isokirjaimisena silloin kun sitä elliptisesti käytettiin tuon kumouksen nimenä. Sama sääntö heijastui kommunistisen Viron oikeinkirjoitusohjeissa: koululaistenkin oli tiedettävä, että kirjoitetaan isoin kirjaimin *Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon* (= *Suur Oktoober*), vaikka toisaalta pienin kirjaimin *Inglise kodanlik revolutsioon* 'Englannin porvarillinen vallankumous' ja *oktoobri porised teed* 'lokakuun kurakelit'.

Suomessa on totuttu kirjoittamaan pienin alkukirjaimin esim. *elokuun* (ei »Elokuun») *kuutamo* ja lokakuun vallankumouksen jouduttamaa merkkitaiposten sarjaa tarkoittaen mm. *joulukuun 6. päivä* = *itsenäisyyspäivä*, *vapaussota* (tai *kansalaissota*) ja *talvisota*. Siksi ei tunnu olevan syytä käytellä isoa alkukirjainta sitaatistamme näkyvään tapaan Suomen itsenäisyyden ja **lokakuun vallankumouksen** 74. muistovuotena, kuten ei ole ollut syytä missään vaiheessa aiemminkaan.

T. I.